

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ САНКЦІЙНОЇ РЕЗОЛЮЦІЇ ООН ПРОТИ ІРАНУ У 2006 р. У ДИПЛОМАТІЇ ЄС І США

У статті висвітлено проблему підготовки санкційної резолюції ООН 2006 р. проти Ірану у дипломатії ЄС і США. Проаналізовано фактори, що спричинили конфлікт інтересів Брюсселю і Вашингтону під час переговорів про впровадження міжнародних санкцій проти Тегерану у 2003-2006 рр. Особливу увагу приділяється визначенню причини зміни підходу ЄС до Ірану і переходу європейських держав до політики санкцій проти країни.

Ключові слова: дипломатія, Європейський Союз, США, міжнародні санкції, Іран, Організація Об'єднаних Націй.

В статье освещается проблема подготовки санкционной резолюции ООН 2006 г. против Ирана в дипломатии ЕС и США. Проанализированы факторы, которые привели к конфликту интересов Брюсселя и Вашингтона во время проведения переговоров о применении международных санкций против Тегерана в 2003-2006 гг. Отдельное внимание уделяется определению причины изменения подхода ЕС к Ирану и переходу европейских государств к политике санкций против исламской державы.

Ключевые слова: дипломатия, Европейский Союз, США, международные санкции, Иран, Организация Объединенных Наций.

The article deals with the aspects toward problem of the approval of the United Nations sanctions' resolution against Iran in 2006. It is analyzed the American and European approaches to the international sanctions policy on Tehran, differences of which caused the delay of the UN sanctions' resolution against Iran for more than three years. Special attention is paid on the factors, which lead to the EU application sanctions' strategy to Tehran.

Key words: diplomacy, European Union, USA, international sanctions, Iran, United Nations.

Однією з найбільших загроз глобальній стратегічній стабільності у ХХІ ст. є поширення ядерної зброї. З огляду на вище зазначене, горизонтальне ядерне розповсюдження, передовсім іранський епізод, представляє собою найбільшу небезпеку стратегічній стабільності у сучасній системі міжнародних координат. У світлі вище зазначеного, цілком зрозуміло, що міжнародна спільнота не могла не реагувати на ядерні прагнення іранського керівництва. Однак, США стали єдиним постійним членом РБ ООН, що наполягали на застосуванні жорстких колективних санкційних заходів проти Ірану по суті відразу після встановлення МАГАТЕ у 2003 р. факту порушення державою Угоди про гарантії і підтвердження наявності в країні таємних ядерних об'єктів. Виступаючи за впровадження колективного режиму санкцій проти Тегерану, Вашингтон у 2003 р. звернувся за політичною підтримкою до своїх європейських партнерів і був розчарований їх прагненням відтягнути у часі прийняття Радою Безпеки ООН санкційної резолюції. Тож, розглянемо зовнішньополітичні стратегії держав ЄС і США на іранському напрямі, що визначало складний шлях

підготовки першої санкційної резолюції ООН проти Тегерану у 2006 р.

Відзначаючи важливість предмету дослідження, підкреслимо недостатню його розробленість у вітчизняній політології міжнародних відносин. Адже, попри наявність фундаментальних праць, присвячених іранському ядерному питанню, його впливу на міжнародний режим ядерного нерозповсюдження, архітектуру близькосхідного співробітництва, провідні українські вчені-міжнародники, зокрема С. Галака, О. Коппель, В. Манжола, Г. Перепелиця, Ю. Скороход по суті не приділяють належної уваги проблемі спроможності його ефективного розв'язання шляхом запровадження колективних примусових заходів. З іншого боку, американська та європейська школи міжнародно-політичної науки по мірі загострення ситуації навколо ядерних технологій Тегерану, дедалі більше зміщують акценти на вивчення успішності санкцій як засобу протидії глобальним викликам сучасності. У цьому контексті не можна не відзначити праці П. Валенстіна, Й. Галтунга, Д. Кортрайта, Дж. Лопеза, К. Портелі, Б. Тейлора, А. Черрон. Тож, спробуємо у даній статті

дещо заповнити ту прогалину, яка спостерігається на ниві української науки.

Отже, не схваливши пропозицію Білого дому щодо впровадження санкцій проти Теграну, Великобританія, Німеччина та Франція у форматі «великої трійки» взяли на себе ініціативу у проведенні переговорів з іранським керівництвом для розв'язання посталої кризи дипломатичним шляхом. Задля цього 21 жовтня 2003 р. було сформовано робочу групу у складі Д. де Вільпена, Дж. Стро і Й. Фішера. Слід визнати, що «європейська трійка», по суті не відкидала саму ідею здійснення економічного тиску на Тегеран, однак, на відміну від США, держави Євросоюзу виступали за реалізацію компліментарної стратегії відносно Ісламської Республіки Іран, що поєднувала б у собі рестриктивні і стимулюючі заходи.

Налаштованість Євросоюзу на конструктивний діалог з Тегераном зумовлювалася як політичними, так й економічними факторами. Справа у тім, що прагматична позиція колишнього іранського президента А. Хашемі-Рафсанджані у 1995 р. відкрила шлях для налагодження торговельно-економічної взаємодії ЄС й ІРІ. Обраний у 1997 р. президентом С. М. Хатамі, який взяв курс на лібералізацію політичної й економічної сфери держави, значно посприяв подальшому розширенню діалогу між сторонами. У 1998 р. Тегерану вдалося досягнути принципової домовленості із європейськими партнерами про поглиблення співробітництва за рахунок енергетичних проектів. Пожвавленню співпраці слугувала й започаткована практика проведення обов'язкових консультацій у межах сформованих робочих груп двічі на рік. У 1999 р., наприклад, створена робоча група з енергетики, в 2000 р. – робочі групи з торгівлі та інвестицій, у справах біженців. З 1999 р. Іран проводив доволі успішні переговори щодо приєднання до програми ТРАСЕКА. Через це у 2001 р., коли Вашингтон подовжив ще на п'ять років дію «Акту про санкції проти Ірану», Євросоюз відмовився приставати на його положення. В офіційній заяві комісару ЄС з зовнішніх справ К. Паттена від 31 липня 2001 р., позиція Брюсселю до американського підходу визначалася як «справа принципу і політики у тому, що Європейський Союз не дотримуватиметься односторонніх санкцій з екстериторіальним ефектом». У документі також вказувалося, що такі ініціативи «загрожують відкритій міжнародній торговельній системі» і ЄС захищатиме компанії, які потраплятимуть під дію даного акту [1]. Як підкреслює Б. Тейлор з Міжнародного інституту стратегічних досліджень, подібна реакція Брюсселю була очікуваною і у цілому вписувалася в параметри європейської політики на іранському напрямі. Адже з самого прийняття документу А. Д'Амато Євросоюз усіляко підкреслював неприпустимість одностороннього підходу до Ірану і Лівії [2]. П. Гілфорд, тодішній речник Комісару ЄС з торговельних питань, розкритикував документ зважаючи на те, що він посягає на суверенітет інших держав [3]. Промовистою відповіддю Вашингтону став й прес-реліз Європейської комісії від 9 серпня 1996 р., у якому йшлося: «Ми підкреслюємо, що ЄС

не вірить у те, що акт проти Ірану і Лівії є прийнятним й ефективним засобом у боротьбі з міжнародним тероризмом. Ми також доводимо до відома американської адміністрації про свої наміри захищати свої права й інтереси, котрі впливатимуть з дії акту, і ми також залишаємо за собою право вживати будь-яких заходів задля нівелювання даного виклику» [4]. Варто нагадати, що конфлікт інтересів Брюсселю і Вашингтону, який було викрито прийняттям «Акту про санкції проти Ірану і Лівії», зумовив проведення тривалих дипломатичних переговорів між сторонами задля узгодження подальших санкційних заходів відносно Тегерану. Перемовини по суті тривали майже рік і завершилися підписанням 11 квітня 1997 р. «Меморандуму про взаєморозуміння». У ньому Євросоюз оцінив «взаєморозуміння як скасування дії положень акту до європейських компаній» [5]. Білий дім, зі свого боку, вкотре підкреслив, що він не може пристати на таке формулювання Євросоюзу [6]. Цікавим виявилось й те, що окремі європейські енергетичні компанії, як наприклад, французька Total, користуючись політичною підтримкою Парижу, почали продавати всі свої активи у США з метою переорієнтації своєї діяльності на Євразію. Вже у вересні 1997 р. через три дні по завершенню виходу з американського ринку, Total оголосила про укладання контракту з Іраном на суму 2 млрд дол [7].

Захисту Євросоюзом своєї енергетичної співпраці з Іраном сприяв й російський фактор, що змушував ЄС шукати альтернативні шляхи доставки вуглеводнів, зменшуючи свою залежність від РФ. А вона дійсно була критичною. Наприклад, за даними Міжнародного Енергетичного Агентства Австрія імпортувала газ з Росії для забезпечення 74 % усіх потреб від енергоресурсів, Франція – 26 %, Фінляндія – 100 %, Німеччина – 39 %, Італія – 30 % [8]. Крім того, спроби Москви використати енергетику як політичний чинник у відносинах із сусідами провокували постійні «газові кризи», що ставили під загрозу енергетичну безпеку держав Європи. Стратегічний курс на диверсифікацію поставок вуглеводнів за рахунок прикаспійських держав було зафіксовано і в тогочасній нормативно-правовій базі Євросоюзу. Зокрема, Європейська Оборонна Стратегія, прийнята Європейською Комісією у грудні 2003 р. [9], та Політика Добросусідства ЄС 2004 р. [10], проголошували Каспійські ресурси стратегічно важливими задля енергетичної безпеки Європи. Тож, у момент викриття «ядерного досьє» Тегерану у 2003 р. Євросоюз якраз опікувався наймасштабнішим проектом «Nabucco», котрий мав кинути виклик монополії «Газпрому» на європейському енергетичному ринку. Нагадаємо, що проект «Nabucco» – магістральний газопровід протяжністю $\approx 3,3$ тис. км. з Центральної Азії в країни Європейського Союзу, за першим задумом мав забезпечувати іранським газом Австрію та Німеччину. Проектна потужність газопроводу мала скласти 26-32 млрд кубометрів газу на рік, а його вартість оцінювалася €7,9 млрд [11]. Через це економічна ізоляція Тегерану через запровадження

міжнародних санкцій по лінії ООН суперечила стратегічним енергетичним інтересам Брюсселю.

Отже, неприйняття Брюсселем односторонньої «політики батога» по відношенню до Ісламської Республіки Іран оформилось ще у 1990-х рр. і зумовлювалося ще й рядом інших обставин.

По-перше, Євросоюз звинувачував Вашингтон у тому, що американська дипломатія, виступаючи за прийняття міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН, прагне захистити інтереси свого близькосхідного союзника, Ізраїлю. Більше того, стверджувалося, що за санкційною політикою США стоїть впливове єврейське лобі, зокрема Американсько-ізраїльський комітет громадських зв'язків, який зацікавлений у перебільшенні ядерної загрози Ірану [12]. Адміністрація Б. Клінтона відкидала закиди Євросоюзу, акцентуючи на тому, що санкції позитивно вплинуть на регіональну безпеку на Близькому Сході, сприятимуть просуванню арабсько-ізраїльського мирного процесу. Зі свого боку, Білий дім видав чергову порцію критики на адресу Німеччини, ставлячи їй у провину те, що Берлін своїми інвестиційними проектами допомагає Тегерану «зірватися з гачка» [13]. Б. Шмідтбауер, тодішній державний секретар Німеччини з координації німецьких розвідувальних служб, відповідаючи американським дипломатам на такі обвинувачення, заявив: «Немає жодних підстав стверджувати, що німці коли-небудь надавали свої воєнні технології, аби допомогти іранцям. Це є нашою позицією, якої ми суворо дотримуємось» [14]. Крім того, Берлін посилався на видане спеціальне розпорядження уряду для німецьких компаній, які працюють на іранському ринку, яким заборонено оформлювати контракти, що передбачають продаж Ірану матеріалів, технологій воєнного призначення [15].

Другою тезою європейців на користь неприпустимості міжнародної ізоляції Тегерану було й те, що Брюссель розглядав політику санкцій Вашингтону проти Ірану як один з факторів політичної боротьби між республіканцями і демократами [16].

Незадоволення Євросоюзу американською політикою санкцій проти Ісламської Республіки Іран було викликано й непослідовністю Білого дому у реалізації запроваджених ним же санкційних заходів. Наприклад, на фоні дії «Акту про нерозповсюдження», а також «Акту про санкції проти Ірану і Лівії» Вашингтон декілька разів відходив від своєї принциповості, намагаючись дипломатичним шляхом домовитися з іранським керівництвом про згортання ядерної програми. Так, у 1997 р. США зробили серйозний крок назустріч Тегерану, аби перевести вирішення проблем двосторонніх взаємин у політико-дипломатичний формат. Оскільки, іранцям було добре відомо, що У. Крістофер відстоює жорсткий санкційний курс Вашингтону щодо ІРІ, його заміна на посаді державного секретаря М. Олбрайт дозволила Білому дому здійснити дипломатичний маневр, «заморозивши» тимчасово дію санкційних актів, і розпочати американсько-іранський діалог з «чистого» листа. Однак, такий поворот у зовнішньополітичній стратегії США експерти пов'язують із внутрішньополітичними

перетвореннями у самій ІРІ. І дійсно, Вашингтон з оптимізмом зустрів перемогу 22 травня 1997 р. на президентських виборах в Ірані ліберально налаштованого кандидата С. М. Хатамі. Новообраний голова Іранської держави у Білому домі сприймався як поміркований політик, орієнтований на проведення конструктивної лінії у відносинах із Заходом [17]. Чергові подібні спроби, проте безуспішні, поліпшити взаємодію з Тегераном американці здійснили у 2001 р. і 2006 р. напередодні розгляду Конгресом питання про чергову пролонгацію «Акту про санкції проти Ірану» [18].

Вибірковий підхід Вашингтону до реалізації санкційної політики проявлявся й у дії так званих «вторинних санкцій», тобто тих, що запроваджуються проти третіх держав, які інвестують в іранський нафтогазовий сектор або співпрацюють з Тегераном в ядерній або військово-технічних сферах. Наприклад, у липні 1997 р. Державний департамент заявив, що не має наміру застосовувати санкції проти турецьких компаній, які фінансують будівництво газопроводів з Ірану [19]. Останнє, на думку С.-Г. Ріхтера, мало сприйматися Тегераном як сигнал для початку переговорів [20]. А у 1999 р. широкому загалу стали відомі положення секретної угоди, укладеної у 1995 р. віце-президентом США А. Гором і головою уряду Росії В. Черномірдіним (так званої «пам'ятної записки Гор-Черномірдин»), що дозволяла Москві завершити виконання наявних контрактів з експорту озброєнь в Іран до 31 грудня 1999 р., після чого всі поставки мали бути припинені. Очевидно, що даний документ суперечив цілій низці нормативних актів США, зокрема американському закону про нерозповсюдження 1992 р., котрим забороняються поставки зброї Ірану й Іраку і передбачається введення санкцій відносно держав, залучених до поставок «дестабілізуючих» озброєнь і «чутливих технологій» Багдаду і Тегерану [21]. Доповнення 1996 р. до Закону США «Про допомогу іноземним державам» 1962 р. також передбачають впровадження санкцій щодо країн, котрі постачають зброю державам, які підтримують тероризм, в категорію яких потрапляє й Іран. У своєму листі до міністра закордонних справ Росії І. Іванова від 13 січня 1999 р. держсекретар США М. Олбрайт зізнається, що «без пам'ятної записки 1995 р. продаж Росією звичайних озброєнь Ірану став би предметом санкцій на підставі американського законодавства» [22].

Вагомим аргументом Брюсселю у переговорах з Вашингтоном щодо відтермінування прийняття міжнародних санкцій проти Тегерану стало й те, що, на його переконання, вихід США і Євросоюзу з Ірану не зупинить його ядерної програми, а навпаки додасть їй у розвитку нових імпульсів. За твердженням європейських високопосадовців, зустрівшись із жорстким тиском з боку Заходу, іранське політичне керівництво створюватиме з нього образ ворога, що стане зайвим аргументом на користь набуття країною ядерного статусу і лише зміцнить позиції теократичного режиму, який сприйматиметься іранцями як останній форпост у стримуванні «західної агресії» на Близькому Сході.

Не додавала європейцям оптимізму в оцінці успішності санкційної політики й стратегія Ісламської Республіки Іран на диверсифікацію політичних та економічних контактів за рахунок КНР, Росії, КНДР тощо. І дійсно, усвідомлюючи факт неможливості залучення західних експертів через політику санкцій, Іран звернув свою увагу на держави, які могли ігнорувати тиск Білого дому. Так, з кінця 1980-х рр. Тегеран розширив контакти з Північною Кореєю для отримання 15-мегаваттного дослідницького реактору. А у січні 1990 р. між Іраном і КНДР було укладено Угоду про співпрацю в ядерній сфері і передачу воєнних технологій звичайного призначення. 21 лютого 1993 р. Іран і Північна Корея підписали контракт на поставку двох реакторів потужністю 300 МВт кожний [23]. Однобічність американців відкрила шлях Пекіну для нарощування своєї присутності в Ісламській Республіці Іран. Зокрема, з 1971 р. після встановлення дипломатичних відносин, а особливо після революції 1979 р. Китай, усвідомлюючи винятковість геостратегічного й геоекономічного положення країни, пішов на зближення з Тегераном в політичній й економічній сферах [24]. У червні 1985 р. тодішній спікер іранського парламенту А. Хашемі-Рафсанджані відвідав Пекін, де підписав з Китаєм Угоду про співробітництво у галузі ракетних технологій. У 1989 р. президент ІРІ А. Хаменеї прибув з візитом до Китаю, паралельно у цей же час А. Хашемі-Рафсанджані відвідує Москву, що можна оцінити як спробу іранського керівництва сформувати нову систему союзницьких взаємин для спротиву американській санкційній політиці. Підтвердженням останньої тези слугує і той факт, що з другої половини 1980-х рр. КНР на території Ірану швидкими темпами розвиває інфраструктуру виробництва ракет із збільшенням радіусу їх дії [25]. Поміж цього, як стало відомо на початку 1990-х рр., у 1985 р. Китай поставив в Іран мініатюрний ядерний дослідницький реактор потужністю 27 КВт. А у вересні 1992 р. сторони підписали Протокол про співробітництво між Китаєм та Іраном у сфері атомної енергетики, відповідно до якого КНР мала доставити в Ісфаханський центр ядерних досліджень обладнання і ядерні установки для подальших науково-дослідних робіт [26]. У лютому 1993 р. Китай й Іран уклали Угоду, за якою передбачалося будівництво двох 300-мегаваттних ядерних реакторів на території ІРІ. І хоча з 1995 р. з покращенням відносин із США, Китай почав дослухатись до аргументів Вашингтону щодо доцільності згортання його кооперації з Тегераном в ядерній сфері, лише у 1997 р. китайська сторона прийняла остаточне політичне рішення про припинення поставок матеріалів для будівництва ядерних реакторів. Зокрема, у серпні 1997 р. віцепрем'єр КНР Лі Ланкінгом за підсумками своєї зустрічі з прем'єр-міністром Ізраїлю Б. Нетаньяху заявив про денонсацію Китаєм підписаної з ІРІ угоди 1993 р. [27]. А у жовтні 1997 р. ірансько-китайське співробітництво у сфері ядерної енергії стало предметом зустрічі керівників США і КНР. У

результаті переговорів Дзян Дзе Мін погодився задовольнити вимоги американської сторони щодо припинення участі у реалізації ядерної програми Тегерану. У відповідь на таку поступку Вашингтон зняв санкції на продаж КНР чутливих технологій, необхідних для удосконалення ядерної інфраструктури держави [28]. Проте, у 1997-1998 рр. місце Китаю у співпраці з Іраном в ядерній сфері зайняла Російська Федерація. КНР, хоча й припинив поставки частин ядерних реакторів в ісламську республіку, однак продовжував зміцнювати свої позиції у нафтогазовому секторі країни незважаючи навіть на дипломатичний тиск Вашингтону. Таким чином, передбачаючи непоступливість двох постійних членів Ради Безпеки ООН по прийняттю пакету санкцій проти Ірану, Брюссель протягом 2003-2004 рр. робив ставку на продовження переговорного процесу з Тегераном. З іншого боку, стратегія залучення ІРІ до діалогу з Євросоюзом додавала останньому політичної ваги у перемовинах із США по підготовці проекту санкційної резолюції Ради Безпеки ООН, адже наявність спільних проєктів між ЄС й Іраном змушувала останнього дослухатись до погроз застосування санкційних заходів з боку Європейського Союзу, важіль, який Білий дім тривалою політикою ізоляції втратив.

До того ж, конструктивний підхід «євротрійки» до розв'язання іранської проблеми цілком відповідав й заявленям офіційним Брюсселем зовнішньополітичним настановам. Так, наприклад, у затвердженій 12 грудня 2003 р. Європейській стратегії безпеки, у якій тероризм і розповсюдження ядерної зброї розглядаються як дві найбільші загрози, вказано, що застосування економічного впливу може виявитися інструментом їх нівелювання. Зокрема, у частині II п. «Боротьба з існуючими загрозами» зазначено, що «боротьбу із розповсюдженням зброї масового ураження можна вести шляхом посилення експортного контролю у поєднанні із заходами політичного, економічного й іншого характеру» [29].

Переговорний процес між Тегераном і Брюсселем по суті тривав до 2005 р., проходячи стадії загострення та зниження напруги, і у результаті не виправдав сподівань учасників. Через процес іранського ядерного врегулювання перейшов у фазу відкритого протистояння. У березні 2005 р. з'явилися нові факти, що підтверджували воєнний характер іранської ядерної програми. Зокрема, у цей час пакистанський уряд оприлюднив дані, що засвідчували причетність ІРІ до доктора А.К. Хана міжнародної нелегальної мережі торгівлі зброєю. На підвищення політичного градусу у взаєминах Ірану із США та державами ЄС зіграло і те, що у результаті президентських виборів у червні 2005 р. до влади прийшов консервативний політик М. Ахмадінежад, за спиною якого стояв Верховний Лідер А. Хаменеї. Новообраний голова держави ще більш прозоріше заявив про свою відданість ідеї ядерного Ірану.

Зміна політичного курсу Тегерану проявилася відразу ж у радикалізації позицій країни на перемовинах із представниками Євросоюзу. Зокрема, 1 серпня 2005 р.,

не чекаючи пакетних пропозицій «європейської трійки», Іран оголосив про відновлення роботи підприємства з конверсії урану в Ісфахані, мотивуючи це своїм незадоволенням переговорною позицією європейців, у тому числі тим, що вони не визнають його права на створення власного ядерного паливного циклу, включаючи збагачувальні технології. Представлений європейцями 5 серпня 2005 р. проект документу дійсно не відзначався конкретикою положень, але водночас містив ряд жорстких вимог в ядерній сфері. Тегеран розцінив це як «образу» та утиск його суверенітету і позбавлення законного права на мирне використання атомної енергії, яким він володіє відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї

Однак, точка неповернення була перейдена 3 січня 2006 р., адже саме у цей день іранська сторона направила офіційну ноту до Секретаріату МАГАТЕ із повідомленням про наміри поновити з 9 січня 2006 р. ті науково-дослідні, збагачувальні роботи у сфері

мирного використання атомної енергії, які були Іраном раніше заморожені. Вже 12 січня 2006 р. у Берліні пройшла зустріч міністрів закордонних справ «європейської трійки», за підсумками якої було прийнято спільну заяву. У ній вказувалося, що через неконструктивні дії Тегерану подальші переговори з «трійкою» неможливі і саме з цієї причини європейці прийняли рішення скликати позачергову сесію МАГАТЕ, увівши на порядок денний якої питання про передачу іранського ядерного досьє на розгляд Ради Безпеки ООН, котра мала й ухвалити санкційну резолюцію проти держави. 16 січня 2006 р. у Лондоні пройшли консультації представників «євротрійки», Росії, США та Китаю стосовно подальших кроків по Ірану, у тому числі й пакету санкцій проти нього по лінії ООН. Таким чином, радикалізація позиції консервативної влади М. Ахмадінежада по іранській ядерній програмі стала якраз тим чинником, що обумовив перехід ЄС до політики тиску проти ісламської держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Statement by Commissioner for External Relations Chris Patten «EU Regrets Extension of US Sanctions Law against Iran and Lybia». – Brussels. – 2001. – 31 July.
2. Taylor B. Sanctions as Grand Strategy / B. Taylor. – London : Routledge, 2010. – P. 73.
3. Youssef I. Planned US Sanctions Anger Europeans / I. Youssef // New York Times. – 1996. – 25 July. – P. A14.
4. Europa «Irish Presidency and Commission Protested to the US Administration against the Iran/Libya Sanctions Act». – Press Release. – 1996. – 9 August.
5. EU Settles on Sanctions with US (maybe) // Iran Times. – 1997. – 25 April. – P. 14.
6. Haass R. Economic Sanctions and American Diplomacy: A Council on Foreign Relations Book / R. Haass. – 1998. – P. 91.
7. Owen D. Total to Defy US with \$2 bn Deal to Develop Iran Gas / D. Owen // Financial Times. – 1997. – 29 September. – P. 1.
8. CRS report for Congress. The European Union's Energy Security Challenges. 30.01.2008. – P. 6.
9. A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Brussels. – 2003. – 12 December.
10. Communication from the Commission «European Neighbourhood Policy. Strategy Paper». COM(2004) 373 final. Brussels, 12.5.2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf.
11. Ханцевич О. Франция присоединится к проекту газопровода «Nabucco» / О. Ханцевич // Независимое политическое обозрение. – 2007. – 14 сентября.
12. Schlesinger J. Fragmentation and Hubris: A Shaky Basis for American Leadership / J. Schlesinger // The National Interest. – 1997. – Fall. – P. 5.
13. Haass R. Economic Sanctions and American Diplomacy: A Council on Foreign Relations Book / R. Haass. – P. 87.
14. Hedges C. A Vast Smuggling Network Gets Advanced Arms to Iran / C. Hedges // New York Times. – 1995. – 15 March. – P. A8.
15. Germany Warns its Firms about Iran // Iran Times. – 1994. – 23 December.
16. Haass R. Economic Sanctions and American Diplomacy: A Council on Foreign Relations Book / R. Haass. – P. 87
17. Ibid. – P. 89.
18. Katzman K. Iran Sanctions. CRS Report for Congress, Congressional Research Service / K. Katzman. – Washington DC. – 2009. – 9 July. – P. 7.
19. Morgan D., Ottoway D. US Won't Bar Pipeline Across Iran / D. Morgan, D. Ottoway // Washington Post. – 1997. – 27 July. – PP. A1, A27.
20. Richter S.-G. America's Iran Policy Rethinks Itself / S.-G. Richter // New York Times. – 1997. – 18 August. – P. A21.
21. Glenn J. Senate Passes Major Nuclear Non-Proliferation Bill news release / J. Glenn. – Washington, D.C. – 1992. – 9 April.
22. Вартанян А. Механизм санкционного режима США в отношении Ирана / А. Вартанян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usinfo.ru/sankcii.htm>.
23. Задонский С. Ядерная программа Ирана и российско-американские отношения / С. Задонский. – М.: ИИИБВ, 2002. – С. 84-85.
24. Bill J. The Politics of Hegemony: The United States and Iran / J. Bill // Middle East Policy. – 2001. – Volume VIII. – № 3. – P. 94.
25. Katzman K. Iran: Arms and Weapons of Mass Destruction Suppliers / K. Katzman. // US Congress Report RL30551. – P. 14.
26. Хлопков А. Иранская ядерная программа в российско-американских отношениях / А. Хлопков // Научные записки ПИР-Центра. – 2001. – № 18. – С. 7.
27. Kahn Sh. China and Proliferation of Weapons of Mass Destruction and Missiles: Policy Issues / Sh. Kahn // US Congress Report RL31555. – 2003. – P. 7.
28. Condersman A. Iran and Nuclear Weapons / A. Condersman. – Washington, DC : CSIS, 2000. – P. 8.
29. Европейская стратегия безопасности. Безопасная Европа в мире, который должен стать лучше. 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIRU.pdf>.

Рецензенти: Пронь С. В., д.і.н., професор;
Тригуб П. М., д.і.н., професор.